

آشنایی با تاریخ مجالس قانونگذاری در ایران

(دوره نوزدهم - ۱۰ خرداد ۱۳۳۵-۲۹ خرداد ۱۳۳۹ شمسی)

کد موضوعی: ۲۸۰

شماره مسلسل: ۷۹۱۸

مرداد ماه ۱۳۸۵

گروه مطالعات بنیادین حکومتی

فهرست مطالب

۱.....	مقدمه
۲.....	انتخابات دوره نوزدهم.....
۵.....	اسامی هیأت رئیسه.....
۸.....	اسامی نمایندگان.....
۱۴.....	کمیسیون‌های دوره نوزدهم.....
۱۷.....	تحصیلات نمایندگان.....
۱۷.....	احزاب و فراکسیون‌ها.....
۲۲.....	کابینه‌های همزمان با دوره نوزدهم.....
۲۶.....	اوضاع اجتماعی و عملکرد دوره نوزدهم.....
۳۶.....	مصوبات دوره نوزدهم.....
۳۹.....	مباحث مطروحه درباره زنان و خانواده.....
۴۰.....	منابع و مأخذ.....

آشنایی با تاریخ مجالس قانونگذاری در ایران (دوره نوزدهم - ۱۰ خرداد ۱۳۳۵-۲۹ خرداد ۱۳۳۹ شمسی)

مقدمه

انتخابات دوره نوزدهم با شرایطی بدتر از دوره هجدهم صورت گرفت. در این دوره دو گروه کاملاً حذف شدند: گروهی طرفداران سپهبد زاهدی بودند و گروه دیگر کسانی بودند که با مسائلی مانند قرارداد نفت مخالفت کرده بودند. بیش‌تر نمایندگان این دوره جوان بودند که به‌جای پدر یا برادر به مجلس آمدند.

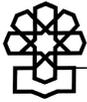
در طول دوره نوزدهم تنها دو دولت اداره امور کشور را برعهده داشتند: کابینه حسین علاء که فقط ۹ ماه طول کشید و از ۲۰ فروردین ۱۳۳۶ تا آخر دوره نوزدهم، دکتر اقبال کشور را اداره می‌کرد.

سازمان اطلاعات و امنیت کشور (ساواک) در زمان دکتر اقبال تشکیل شد.

با تأسیس سازمان اطلاعات و امنیت کشور، گسترش سازمانی و پرسنلی دیوان‌سالاری اداری و افزایش توانمندی نیروهای مسلح و سایر ابزارها و سازمان‌های اعمال قدرت، حیطه نفوذ سیاسی شاه افزایش یافت و انتخابات مجلس نیز بیش از پیش تحت کنترل درآمد.^۱

همچنین در این دوره و بنا به خواست محمدرضا پهلوی، مجلس واحد (کنگره) در ۲۶ اردیبهشت ۱۳۳۶ تشکیل شد، به موجب مصوبات این کنگره عده نمایندگان از ۱۳۶

۱. ازغندی، سیدعلیرضا، تاریخ تحولات سیاسی و اجتماعی ایران (۱۳۲۰-۱۳۵۷)، تهران، سمت، ۱۳۸۲، ص ۲۲۰.

نفر به ۲۰۰ نفر و مدت آن از ۲ سال به ۴ سال افزایش یافت که دوره نوزدهم را هم شامل شد.

از جمله اقدامات مفید عمرانی کشور در این دوره گشایش راه‌آهن تهران و مشهد و تبریز، ساختمان سد دز و آبیاری خوزستان، سرشماری عمومی کشور و تشکیل کنفرانس سران کشورهای اسلامی در تهران را می‌توان برشمرد.

در این گزارش، ضمن معرفی هیأت رئیسه، نمایندگان، احزاب و کابینه‌های همزمان با این دوره، به بررسی تحولات اجتماعی همزمان با این دوره مجلس می‌پردازیم و عملکرد دوره نوزدهم را بررسی می‌کنیم.

در این دوره طرح‌ها و لوایح بسیاری به تصویب رسید که در انتهای گزارش مهم‌ترین آن‌ها آورده شده است.

انتخابات دوره نوزدهم

انتخابات دوره نوزدهم با سرعت عمل بسیاری انجام گرفت و ظرف مدت کوتاهی، تقریباً تمام نمایندگان انتخاب شدند.

در دوره نوزدهم دخالت دولت و شخص شاه در انتخابات شدیدتر شد به‌گونه‌ای که این دوره با ترکیبی که به مجلس راه یافته بود، از بی‌سروصداترین و مطیع‌ترین ادوار قانونگذاری پس از شهریور ۱۳۲۰ بود.^۱

انتخابات دوره نوزدهم کاریکاتوری بیش نبود. در این مجلس نه تنها از نمایندگان

۱. ازغندی، سیدعلیرضا، همان، ص ۲۲۰.

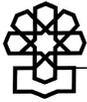
واقعی مردم خبری نبود، بلکه رژیم افراد میانه‌رو را هم بیرون ریخته بود. انتخابات دوره نوزدهم الگویی کاملی از انتخابات دوران رضاشاهی بود. خفقان حاکم و جو رعب و ترس که به همت امثال سپهبد ایجاد شده بود؛ آن‌چنان گسترده بود که دیگر هیچ اعتراض و شکایتی به نحوه انتخابات نشد. همه چیز بر وفق مراد دولت و شخص شاه به پایان رسید.^۱

در انتخابات دوره نوزدهم دو گروه کاملاً حذف شدند: هواداران سپهبد زاهدی و به عبارت دیگر «۲۸ مردادی‌ها» بودند و گروه دیگر کسانی که در پاره‌ای مسائل مانند قرارداد نفت مخالفت کرده بودند. از ۱۳۶ نفر نماینده دوره هجدهم، حدود یکصد وکیل به دوره نوزدهم راه یافتند و جمعی نیز حوزه انتخابیه‌شان عوض شد و عده‌ای هم پسر به‌جای پدر یا برادر به‌جای برادر به مجلس آمدند. از ۱۲ وکیل تهران ۷ نفر دوباره برگشتند ولی حائری‌زاده، درخشش، دکتر جزایری، کی‌نژاد و کاشانیان کنار زده شدند و به‌جای آن‌ها دکتر محمدعلی هدایتی، حسن کوروس، دکتر عباس مؤدب نفیسی، مهندس محسن فروغی (فرزند نکال‌الملک) و دکتر غلامحسین جهانشاهی به مجلس راه یافتند. نحوه انتخابات دوره نوزدهم به‌گونه‌ای بود که مجلس نوزدهم به مراتب نسبت به مجلس هجدهم از نظر رژیم قابل قبول‌تر و دستچین‌تر بود.

چند وکیل تازه نیز از گروهی بودند که سابقه خدمت خانوادگی در طبقه حاکم داشتند مانند مهندس ناصر بهبودی، قاسم رضایی، هلاکو رامبد و مهندس اسکندر فیروز.^۲

۱. برگرفته از: طالبی، امیر «انتخابات مجلس شورای ملی از ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷»، ایران فردا، ش ۲۴، اسفند ۱۳۷۴.

۲. مروارید، یونس، نگاهی به ادوار مجالس قانونگذاری در دوران مشروطیت، تهران، اوحدی، ۱۳۷۷، ص ۵۹۳-۵۹۴.

پیتر آوری در مورد انتخابات این دوره می‌نویسد: «در جبهه داخلی شاه دست به اقدام زد تا اطمینان حاصل کند که در مجلس جدید (دوره نوزدهم) که در ۲۰ خرداد ۱۳۳۵ گشایش یافت، نمایندگان جوان‌تری راه یابند و وزیر کشور که تحت ریاست او مقامات استانی مسئول برگزاری انتخابات بودند، برای تأمین نظر شاه تلاش کرد».^۱

دولت علاء انتخابات دوره نوزدهم را با آرامش اداره کرد، ولی در امور بسیار متهم به مداخله غیرقانونی در انتخابات شد. چنان‌که مظفر بقایی کرمانی (نامزد انتخابات کرمان) را به زاهدان تبعید کرد تا یداً... ابراهیمی که مورد حمایت دولت بود، انتخاب شود و اسکندر فیروز داماد علاء که تازه از فرنگ برگشته بود، بر مردم همدان تحمیل شد.

نهضت مقاومت ملی درباره انتخابات دوره نوزدهم، اعلامیه‌ای منتشر کرد و در این اعلامیه از مردم خواست برای حصول آزادی انتخابات به پا خیزند و تقاضاهای مشروع خود را مطرح کنند. در این اعلامیه درباره انتخابات دوره نوزدهم آمده است: «دولت مدعی است که انتخابات در کمال آزادی انجام خواهد گرفت و حال آن‌که استفاده از طبیعی‌ترین حقوق بشر یعنی حق آزادی عقیده و آزادی بیان و آزادی قلم که شرط اول آزادی انتخابات است مستلزم تحمل شکنجه‌ها و سلب آزادی‌های بیش‌تر از افراد است. به تأمین آزادی انتخاب کردن و انتخاب شدن تظاهر می‌کنند و حال آن‌که از هم‌اکنون با احضار استانداران به مرکز برای کسب دستور زمینه را برای تحمیل کاندیداهای خود فراهم ساخته‌اند. می‌گویند هر کس می‌تواند هر فردی را که لایق وکالت مجلس می‌داند انتخاب کند. ولی قبل از شروع انتخابات و قبل از آن‌که به

۱. آوری، پیتر، تاریخ معاصر ایران، ج ۳، ترجمه محمدرفیع مهرآبادی، تهران، عطائی، ۱۳۷۱.

اخذ رأی اقدام شود نتیجه انتخابات هم مانند نتیجه محاکمات سری ارتش از دو ماه قبل به طور صریح و قاطع پیش‌بینی می‌شود. آیا به نظر شما در وضع فعلی، بین انتصاب یک رئیس اداره با انتخاب (!) یک وکیل مجلس چه فرق اساسی وجود دارد؟^۱

اسامی هیأت رئیسه^۲

هیأت رئیسه سنی منتخب ۱۰ خرداد ۱۳۳۵ شمسی

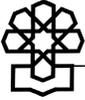
سمت	نام و نام خانوادگی نماینده
رئیس	امان... اردلان
منشی	علی قرشی
منشی	سلطان محمد سلطانی
منشی	منوچهر قراگزلو
منشی	مهندس اسکندر فیروز

هیأت رئیسه اجلاسیه اول منتخب ۲۰ خرداد ۱۳۳۵ شمسی

سمت	نام و نام خانوادگی نماینده
رئیس	رضا حکمت
نایب رئیس	عماد تربتی
نایب رئیس	امان... اردلان
منشی	عبدا... سعیدی
منشی	علی اکبر جلیوند رضائی
منشی	عزیزاعظم زنگنه

۱. برگرفته از: روزنامه راه مصدق، شنبه ۱۲ اسفند ۱۳۳۴.

۲. صورت مذاکرات مجلس شورای ملی، دوره نوزدهم.

سمت	نام و نام خانوادگی نماینده
منشی	محمدعلی مسعودی
منشی	محمود جلیلی
منشی	موسی ثقة الاسلامی
کارپرداز	جلال الدین شادمان
کارپرداز	حبیب پناهی
کارپرداز	غلامحسین صارمی

هیأت رئیسه اجلاسیه دوم منتخب ۱۹ خرداد ۱۳۳۶

سمت	نام و نام خانوادگی نماینده
رئیس	رضا حکمت
نایب رئیس	عماد تربتی
نایب رئیس	امان... اردلان
منشی	عبدا... سعیدی
منشی	علی اکبر جلیوند رضائی
منشی	محمدعلی مسعودی
منشی	سلطان محمد سلطانی شیخ الاسلامی
منشی	باقر بوشهری
منشی	موسی ثقة الاسلامی
کارپرداز	جلال الدین شادمان
کارپرداز	سلطان مراد بختیار
کارپرداز	احمد مهران

اسامی نمایندگان^۱

ردیف	حوزه	نام نماینده	ملاحظات
۱	تهران	فتح... فرود	
۲	تهران	دکتر محمد شاهکار	
۳	تهران	دکتر محمدعلی هدایتی	وزیر دادگستری شد
۴	تهران	حسن کورس	
۵	تهران	احمد اخوان	در دوران نمایندگی فوت شد
۶	تهران	سیدجعفر بهبهانی	
۷	تهران	محمدرضا خرازی	
۸	تهران	دکتر عباس مؤدب نفیسی	
۹	تهران	دکتر حسن افشار	
۱۰	تهران	دکتر موسی عمید	
۱۱	تهران	مهندس محسن فروغی	استعفا داد
۱۲	تهران	دکتر غلامحسین جهانشاهی	
۱۳	آباده	محمدرضا امیدسالار	
۱۴	اراک	حسن سراج حجازی	
۱۵	اراک	مهندس فیروز فروهر	
۱۶	اردبیل	فضل علی هدی	
۱۷	ارسباران - اهر	دکتر سعید حکمت	

۱. قهرمانی، فرهنگ، اسامی نمایندگان مجلس شورای ملی از آغاز مشروطیت تا دوره ۲۴ قانونگذاری، تهران، بی‌تا، ۱۳۵۶، ص ۲۴۳-۲۴۹.

هیأت رئیسه اجلاسیه سوم منتخب ۱۹ خرداد ۱۳۳۷ شمسی

سمت	نام و نام خانوادگی
رئیس	رضا حکمت (سردار فاخر)
نایب رئیس	عماد تربتی
نایب رئیس	دکتر موسی عمید
منشی	عبدا... سعیدی
منشی	محمدعلی مسعودی
منشی	مهندس سلطانی
منشی	دکتر دادفر
منشی	مهندس دهستانی
منشی	علی اکبر جلیلود رضائی
کارپرداز	احمد افخمی
کارپرداز	خزیمه علم
کارپرداز	سلطان مراد بختیار

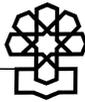
هیأت رئیسه اجلاسیه چهارم منتخب ۲۰ و ۲۳ خرداد ۱۳۳۸ شمسی

سمت	نام و نام خانوادگی
رئیس	رضا حکمت (سردار فاخر)
نایب رئیس	عماد تربتی
نایب رئیس	دکتر موسی عمید
منشی	عبدا... سعیدی
منشی	مهندس سلطانی
منشی	مهندس دهستانی
منشی	یاقر بوشهری
منشی	محمدعلی مسعودی
منشی	دکتر دادفر
کارپرداز	احمد افخمی
کارپرداز	محمدعلی صفاری
کارپرداز	سلطان مراد بختیار

ملاحظات	نام نماینده	حوزه	ردیف
	محمد دیهیم	تبریز	۴۱
	دکتر سیداحمد امامی	تبریز	۴۲
	دکتر علی اکبر بینا	تبریز	۴۳
	دکتر غلامرضا عدل	تبریز	۴۴
	عمادالدین تربتی	تربت حیدریه	۴۵
	غلامحسین صارمی	چهرم	۴۶
	سیدجلال الدین شادمان	جیرفت	۴۷
	علی محمد غضنفری	خرم آباد - لرستان	۴۸
	امیرحسین فولادوند	خرم آباد - لرستان	۴۹
وزیر بهداری شد و کرسی معطل ماند	دکتر عبدالحسین راجی	خرمشهر	۵۰
	حبیب پناهی	خلخال	۵۱
	نورالدین امامی خوئی	خوی - ماکو - سلماس	۵۲
	شجاع بیات ماکو	خوی - ماکو - سلماس	۵۳
	دکتر محمدحسین اسدی	درگز	۵۴
	محمدصادق بوشهری	دزفول	۵۵
	عبد... توماج	دشت گرگان، یموت و گنبدکاووس	۵۶
	سید اسدا... موسوی	بنی طرف، دشت میشان و سوسنگرد	۵۷
	محمدعلی مسعودی	دماوند	۵۸
	محسن اکبر	رشت	۵۹
	مهندس کاظم جفردی	رشت	۶۰
	دکتر فریدون افشار	رضائیه	۶۱
فوت شد و کرسی معطل ماند	مهدی معین زاده باقری	رفسنجان	۶۲

ملاحظات	نام نماینده	حوزه	ردیف
	باقر برومند	اصفهان	۱۸
	حسام الدین دولت آبادی	اصفهان	۱۹
	دکتر عبدالحسین مشیرفاطمی	اصفهان	۲۰
فوت شد و کرسی معطل ماند	روح... کیکاووسی	ایرانشهر، فهرج و بلوچستان	۲۱
	ارسلان خلعتبری	بارفروش - بابل	۲۲
	ابوالحسن عمیدی نوری	بارفروش - بابل	۲۳
	دکتر حمید مجیدآهی	بارفروش - بابل	۲۴
	یارمحمد شادلو (ایلخانی)	بجنورد	۲۵
	غلامحسین فخر طباطبائی	بروجرد	۲۶
	احمد مهران	بروجرد	۲۷
	زین العابدین سالار بهزادی	بم	۲۸
	غلامحسین ابتهاج	بندر پهلوی	۲۹
	مهدی ارباب	بندرعباس	۳۰
	باقر بوشهری	بوشهر	۳۱
	عبد... دشتی	بوشهر	۳۲
	سلطان محمد سلطانی	بهبهان - کهگیلویه	۳۳
	عبدالحسین اورنگ (شیخ اورنگ)	بیجار و گروس	۳۴
	امیرحسین خزیمه علم	بیرجند - قائنات	۳۵
	مهندس بیوک اردبیلی	تبریز	۳۶
	امیر نصرت... اسکندری	تبریز	۳۷
	دکتر محمد شفیع امین	تبریز	۳۸
	احمد بهادری	تبریز	۳۹
	موسی ثقة الاسلامی	تبریز	۴۰

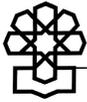
ردیف	حوزه	نام نماینده	ملاحظات
۶۳	زابل - سیستان	ابراهیم پردلی	
۶۴	زنجان	احمد افخمی	
۶۵	زنجان	محمود ذوالفقاری	
۶۶	زنجان	مهندس سعید هدایت	
۶۷	ساری - تنکابن	مصطفی تجدد	شغل دولتی قبول کرد و کرسی معطل ماند
۶۸	ساری - تنکابن	محمد فضائلی	
۶۹	ساوه - زرنند	مهندس ناصر بهبودی	
۷۰	سبزوار	علی بزرگنیا	
۷۱	سبزوار	دکتر قاسم رضائی	
۷۲	سراب، گرمرود و میانه	دکتر دیبا اسفندیاری	
۷۳	سقز و بانه	محمد عباسی	
۷۴	سمنان - دامغان	عنایتا... نصیری	
۷۵	سنندج	امان... خان اردلان (حاج عزالمالک)	شغل دولتی قبول کرد و کرسی معطل ماند
۷۶	سنندج	دکتر محمدهاشم وکیل	
۷۷	سنندج	عبدالحمید سنندجی	
۷۸	سیرجان	محسن مرآت اسفندیاری	
۷۹	شاهرود	دکتر علی امیرحکمت	
۸۰	شوشتر	عبدالحمید بختیار	
۸۱	شهر ری	مهدی مشایخی	
۸۲	شهرضا - قمشه	سلطان مراد بختیار	
۸۳	شهرکرد - بختیاری	رستم امیر بختیار	
۸۴	شهریار - ساوجبلاغ - کردان	مهندس عبدالعلی دهستانی	

ردیف	حوزه	نام نماینده	ملاحظات
۸۵	شیراز - فارس	محمدحسین استخر	
۸۶	شیراز - فارس	رضا حکمت (سردار فاخر)	
۸۷	شیراز - فارس	محمدعلی دهقان	
۸۸	شیراز - فارس	مهدی صدرزاده	
۸۹	شیراز - فارس	علی قوام	
۹۰	طوالش - گرگانرود	هلاکو رامبد	
۹۱	تون - طبس - فردوس و گلشن	محمدعلی اقبال	فوت شد و کرسی معطل ماند
۹۲	فسا	مرتضی حکمت	
۹۳	فسا	عباسقلی عربشیبانی	
۹۴	فومن	محمود محمودی	
۹۵	فیروزآباد - ایلات خمسه فارس	الیاس کشکولی	فوت شد و کرسی معطل ماند
۹۶	قزوین	پرفسور جمشید علم	
۹۷	قزوین	پرویز یارافشار	
۹۸	قم	سیداحمد طباطبائی قمی	
۹۹	قوچان	سعید مهدوی	
۱۰۰	کاشان - نطنز	کاظم صالح شیبانی	
۱۰۱	کاشان - نطنز	مهندس مهدی شیبانی	
۱۰۲	کاشمر	منوچهر تیمورتاش	
۱۰۳	کرمان	مجید ابراهیمی	
۱۰۴	کرمان	امان... عامری	
۱۰۵	کرمانشاه	عزیزاعظم زنگنه	
۱۰۶	کرمانشاه	ابوالفتح دولتشاهی	
۱۰۷	کرمانشاه	محمدعلی علامه وحیدی	
۱۰۸	کرمانشاه	خسرو قبادیان	

ردیف	حوزه	نام نماینده	ملاحظات
۱۰۹	گرگان	رحیم دادگر	
۱۱۰	گلپایگان - خوانسار	مهندس کیقباد ظفر	استعفا کرد
۱۱۱	لار	—	از انتخابات خبری نرسید
۱۱۲	لنگرود - لاهیجان	محمدعلی صفاری	
۱۱۳	محلات - کمره - خمین	عباس حشمتی	
۱۱۴	مراغه	امیراصلان افشار	
۱۱۵	مراغه	دکتر حبیب دادفر	
۱۱۶	مشکین شهر - خیاو	ابوالحسن حکیمی	
۱۱۷	مشهد - خراسان	دکتر محمود ضیائی	
۱۱۸	مشهد - خراسان	علی قرشی	
۱۱۹	مشهد - خراسان	رضا کدیور	
۱۲۰	مشهد - خراسان	عیسی مشار (قائم مقامی)	
۱۲۱	ملایر- نهاوند - تویسرکان - دولت آباد	غلامحسین بوربور	
۱۲۲	ملایر- نهاوند - تویسرکان - دولت آباد	علی اکبر جلیوند رضائی	
۱۲۳	مهاباد - ساوجلاغ - مکری	بزرگ امیر ابراهیمی	
۱۲۴	نائین	دکتر حسین پیرنیا	
۱۲۵	نجف آباد	دکتر عیسی قلی امیر نیرومند	
۱۲۶	نیشابور	عبدالله سعیدی	
۱۲۷	خوارورامین - ایوانکی ورامین	سیدشمس الدین قنات آبادی	
۱۲۸	همدان	مهندس اسکندر فیروز	
۱۲۹	همدان	منوچهر قراکزلو	

ردیف	حوزه	نام نماینده	ملاحظات
۱۳۰	یزد	محمود جلیلی	
۱۳۱	یزد	رضا صرافزاده	
۱۳۲	یزد	دکتر ضیاء طاهری	
۱۳۳	اقلیت‌ها (ارامنه جنوب)	فلیکس آقایان	
۱۳۴	اقلیت‌ها (ارامنه مرکزی و شمال)	سواک ساگینیان	
۱۳۵	اقلیت‌ها (زرتشتی)	رستم گیو	
۱۳۶	اقلیت‌ها (کلیمیان)	مراد اریه	

کمیسیون‌های دوره نوزدهم

در این دوره ۱۶ کمیسیون متناظر با وزارتخانه‌ها و دو کمیسیون محاسبات و عرایض در مجلس شورای ملی فعالیت داشتند که اعضای هر یک از آن‌ها در ۲۶ خرداد ماه ۱۳۳۵ از شعب ششگانه انتخاب شدند.

در جدول زیر عنوان کمیسیون‌ها، تعداد اعضای هر یک از آن‌ها و اسامی اعضای کمیسیون‌ها آورده شده است.^۱

۱. اطلاعات جدول از صورت مذاکرات مجلس شورای ملی، دوره نوزدهم، جلسه ۴ و ۵ استخراج شده است.

نام کمیسیون	تعداد اعضا	اسامی اعضا
کمیسیون بودجه	۱۸	دولت‌شاهی، موسوی، قوام، بزرگ‌نیا، بوربور، فرود، نصیری، بیات ماکو، امیرنصرت، اسکندری، رامبد، افخمی، مسعودی، شادمان، عرب شیبانی، بهادری، جلیلی، دکتر پیرنیا و دولت‌آبادی
کمیسیون برنامه	۱۸	دکتر شاهکار، دکتر بینا، مهندس شیبانی، مهندس فروغی، صدرزاده، راجی، قنات‌آبادی، تیمورتاش، مهندس جفرودی، دکتر سیدامامی، قباد ظفر، پناهی، معین‌زاده، صراف‌زاده، سالار بهزادی و حمید بختیار
کمیسیون قوانین دادگستری	۱۸	استخر، دکتر شاهکار، دکتر بینا، نورالدین امامی، احمد طباطبائی، دکتر سعید حکمت، دکتر جهانشاهی، قنات‌آبادی، افخمی، عامری، دکتر دادفر، سراج حجازی، امیر بختیاری، دولت‌آبادی، سلطانی، خلعتبری، دکتر هدایتی، عمیدی و نوری
کمیسیون داری	۱۸	اریه، کورس، کدیور، اخوان، خرازی، صامی، دکتر جهانشاهی، دادگر، باقر بوشهری، سعید مهدوی، مشایخی، محمودی، معین‌زاده باقری، حکمت، سلطانی، تجدد، صفاری، عمیدی و نوری
کمیسیون کشور	۱۸	توماج، قبادیان، موسوی، بزرگ‌نیا، ثقة‌الاسلام، فضائی، ذوالفقاری، افخمی، دهستانی، سعیدی، مهدوی، عباسی، امیر بختیار، شادلو، سلطانی، جلیوند، صفاری و قراگزلو
کمیسیون فرهنگ	۱۸	دیهم، دکتر بینا، استخر، دکتر عمید، صدرزاده، علامه وحیدی، قنات‌آبادی، دکتر نیرومند، ساکینیان، سعیدی، دکتر ضیائی، دکتر سید امامی، اردلان، پروفیسور جمشید علم، دکتر امین حکیمی، دشتی و دکتر افشار
کمیسیون راه	۱۸	قبادیان، دکتر مشیرفاطمی، یارافشار، بهبودی، صادق بوشهری، مجید ابراهیمی، دکتر عدل، فیروز، رامبد، عرب شیبانی، مهندس هدایت، بهادری، مشار، شادلو، پناهی، کاظم شیبانی، عمید نوری و مسعودی

نام کمیسیون	تعداد اعضا	اسامی اعضا
کمیسیون کشاورزی	۱۸	یارافشار، مهندس شیبانی، کدیور، عماد تربتی، صادق بوشهری، مجید ابراهیمی، دکتر عدل، دهستانی، دکتر وکیل، کشکولی، جلیوند، مهدوی، عامری، مرتضی حکمت، قرشی، محسن اکبر، دهقان و خلعتبری
کمیسیون امور خارجه	۱۸	دکتر نفیسی، کورس، دکتر آهی، ثقة‌الاسلامی، دکتر حسن افشار، بوربور، محمود ذوالفقاری، امیدسالار، فیروز، سنندجی، تیمورتاش، مرآت اسفندیاری، محسن اکبری، حکیمی، دکتر امیرحکمت، دکتر هدایت، فرود و عزیزاعظم زنگنه
کمیسیون بازرگانی	۱۸	گیواریه، اخوان، خرازی، بزرگ‌نیا، ساکینیان، باقر بوشهری، دهستانی، شادمان، مشایخی، دکتر دادفر، معین‌زاده، قرشی، مشار، صفاری، صراف‌زاده و قراگزلو
کمیسیون صنایع و معادن	۱۸	کورس، بزرگ ابراهیمی، دولت‌شاهی، مهندس بهبودی، صادق بوشهری، مهندس فروغی، کیکاووسی، فیروز، ساکینیان، شادمان، هدایت، دکتر ضیائی، دکتر پیرنیا، مهندس قباد ظفر، مهندس اردبیلی، دکتر فریدون افشار، دهقان و مسعودی
کمیسیون بهداری	۱۸	دکتر نفیسی، دکتر آهی، دیهم، دکتر سعید حکمت، حیدرزاده، دکتر نیرومند، دکتر سیدامامی، دکتر ضیائی، محمودی، دکتر امیرحکمت، دکتر علم، دکتر امین، اردلان، سالار بهزادی و دشتی
کمیسیون نظام	۱۲	قبادیان، توماج، احمد طباطبائی، بهبودی، کیکاووسی، دکتر وکیل، عباسی، فولادوند، غضنفری، شادلو، کاظم شیبانی و دشتی
کمیسیون پست و تلگراف	۱۲	دولت‌شاهی، قبادیان، خرازی، دکتر سعید حکمت، امیر نصرت، اسکندری، کیکاووسی، سعیدی، فولادوند، غضنفری، قرشی، زنگنه و نصیری
کمیسیون امور اجتماعی و کار	۱۲	بهبهانی، دکتر مشیرفاطمی، دکتر حسن افشار، احمد طباطبائی، سلطان‌مراد بختیار، ابتهاج، مشایخی، مهندس هدایت، جلیلی، دولت‌آبادی، برومند و دکتر هدایتی

نام کمیسیون	تعداد اعضا	اسامی اعضا
کمیسیون امور استخدام	۱۲	یارافشار، قوام، صارمی، بیات ماکو، دکتر جهانشاهی، دکتر وکیل، سراج حجازی، دکتر دادر، دکتر پیرنیا، حکیمی، اردلان و قراگزلو
کمیسیون عرایض	۶	استخر، فضائی، ابتهاج، محمودی، محسن اکبر، خلعتبری
کمیسیون محاسبات	۶	بهبهانی، بوربور، دکتر نیرومند، بهادری، شادلو و نصیری

تحصیلات نمایندگان^۱

- ۸ درصد نمایندگان دارای تحصیلات قدیم در حد مدرسی بودند.
- ۹ درصد نمایندگان دارای تحصیلات قدیم در حد سطح بودند.
- ۲۰ درصد نمایندگان دارای تحصیلات جدید و در سطح دکتری بودند.
- ۲۷ درصد نمایندگان دارای تحصیلات جدید و دارای لیسانس و مهندسی بودند.
- ۱۶ درصد نمایندگان دارای تحصیلات جدید و دارای دیپلم و فوق دیپلم بودند.
- ۲۰ درصد نمایندگان دارای تحصیلات جدید و در حد متعارف و ششم ابتدایی بودند.

احزاب و فراکسیونها

تا قبل از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ چند حزب دولتی مانند حزب دموکرات، حزب سومکا و حزب آریا برای مدت کوتاهی در کشور فعالیت داشتند، اما تاریخچه پیدایش احزاب دولتی به مثابه وسیله حکومتی کنترل فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی مردم، در

۱. مروارید، یونس، همان، ص ۵۹۶.

عمل به سال‌های پس از کودتای ۲۸ مرداد برمی‌گردد. بی‌تفاوتی و عدم پشتیبانی مردم از دستگاه حکومتی و ضرورت جلوگیری از ایجاد و فعال شدن مراکز قدرت علیه شاه و به‌طور کلی بروز بحران‌های سیاسی در سال‌های ۱۳۲۴ تا ۱۳۳۲ شاه را وادار به تشکیل احزاب دولتی کرد.^۱

شاه در سفرهای خود به کشورهای امریکا، اروپا، هند و ترکیه در سال ۱۳۳۵، به مطالعه درباره نهادهای پارلمانی این کشورها پرداخت و سرانجام براساس نظام حزبی ایالات متحده، تشکیلات دو حزبی را در کشور ایجاد کرد.

محمدرضا پهلوی در کتاب «مأموریت برای وطن» در این مورد می‌نویسد: «چون شاه مشروطه هستم دلیلی نمی‌بینم که مشوق تشکیل احزاب نباشم و مانند دیکتاتورها تنها از حزب دست‌نشانده خود پشتیبانی نمایم».^۲

نیکی آر. کدی در این باره می‌نویسد: «در پاسخ به فشارهایی که در جهت اعطای دموکراسی بیش‌تر اعمال می‌گردید، شاه اجباراً به معرفی سیستم دو حزبی پرداخت بدین امید که انتخابات آتی مجلس را آزاد منشانده‌تر قلمداد نموده و در صورت لزوم، در مقابل حزب حاکم، حربه‌ای در دست خود داشته باشد».^۳

به این ترتیب در دوران حکومت دکتر اقبال دو حزب موجودیت خود را اعلام کردند. یکی حزب «مردم» به ریاست امیراسد... علم و دیگری حزب «ملیون» به رهبری نخست‌وزیر وقت دکتر اقبال. این دو حزب هر چه سریع‌تر شبکه‌های خود را توسعه

۱. برگرفته از: ازغندی، سیدعلیرضا، تاریخ تحولات سیاسی و اجتماعی ایران (۱۳۲۰-۱۳۵۷)، تهران، سمت، ۱۳۸۲، ص ۲۶۹-۲۷۰.

۲. پهلوی، محمدرضا، مأموریت برای وطن، تهران، نگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۵، ص ۲۳۶-۲۳۷.

۳. کدی، نیکی آر، ریشه‌های انقلاب ایران، ترجمه دکتر عبدالرحیم گواهی، تهران، قلم، ۱۳۷۷، ص ۲۲۹.

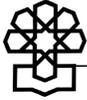
دادند و برای انتخابات خود را آماده نمودند و در انتخابات دوره بیستم هر یک ۲۰۰ کاندیدا معرفی کردند.^۱

در زیر به معرفی هر یک از این احزاب می‌پردازیم:

الف) حزب مردم

در ۲۸ اردیبهشت ۱۳۳۶^۲، حزب اقلیت پارلمانی که از ابتدا تلاش شد تا آن را کامل به مجلس مرتبط کنند، به نام حزب مردم تأسیس شد. بنیانگذار این حزب امیراسدالله علم بود.^۳ علم در مصاحبه مطبوعاتی هدف حزب را از نظر رژیم سیاسی، حفظ استقلال و تمامیت ارضی و جغرافیایی سیاسی کشور و همچنین حفظ تمام آزادی‌هایی که قانون اساسی و منشور سازمان ملل متحد و اعلامیه حقوق بشر به همه افراد داده بود و از نظر سیاست خارجی حفظ و ایجاد رابطه حسنه و حسن تفاهم کامل با همه کشورهای که به استقلال و تمامیت ارضی کشور ما احترام می‌گذارند، اعلام داشت.^۴ حزب مردم فقط در جریان انتخابات دوره بیستم فعال شده که در این انتخابات حزب مردم موفق به کسب ۴۰ کرسی شد، ولی به دنبال اعتراض مردم نسبت به انتخابات، شاه این انتخابات را باطل اعلام کرد و با استعفای علم از دبیر کلی که در زمان حکومت امینی صورت گرفت، حزب دچار رکود شد. بعد از علم به ترتیب

۱. عاقلی، باقر «داستان احزاب سیاسی در ایران»، مجله یاد، شماره‌های ۵۲-۵۴ و ۵۵-۵۶، بهار و تابستان ۱۳۷۸، ص ۲۶۹.
 ۲. دکتر علیرضا ازغندی در کتاب «تاریخ تحولات سیاسی و اجتماعی ایران» به رغم اشاره به سخنان شاه در جلسه معارفه دبیر کل حزب ملیون مبنی بر این‌که «قبلاً حزب مردم به عنوان حزب اقلیت تشکیل شده و...»، حزب مردم را دومین حزب دولتی برشمرده است و تاریخ شروع فعالیت این حزب را ۲۶ اردیبهشت ۱۳۳۶ و تاریخ تشکیل اولین کنگره حزب مردم برای تعیین خط مشی، اساسنامه و هیأت مدیره حزب را ۲۶ مهر ۱۳۳۸ عنوان کرده است.
 ۳. آوری، پیترو، تاریخ معاصر ایران، ج ۳، ترجمه محمد مطیع مهرآبادی، تهران، عطایی، ۱۳۷۱، ص ۷۹.
 ۴. سفری، محمدعلی، همان، ص ۲۷۱.

پروفسور عدل، دکتر عامری، دکتر کنی و محمد فضایی دبیر کل حزب شدند. حزب مردم تا قبل از تشکیل حزب رستاخیز در مجلس دارای فراکسیون پارلمانی بود.^۱

ب) حزب ملیون

حدود هفت ماه بعد در دوم دی ماه ۱۳۳۶، حزب دوم، یعنی حزب حاکم موسوم به ملیون موجودیت خود را اعلام کرد. این حزب با حضور ۶۹ نماینده مجلس در کاخ وزارت خارجه به دعوت دکتر اقبال رسمیت یافت. دکتر اقبال هنگام افتتاح حزب اکثریت با اشاره به علاقه شاه درباره تشکیل حزب گفت:

«آقایان سابقه دارند که نظر و نیت اعلیحضرت همایونی این است که مشروطیت ایران مراحل کمال را طی کند و لزوم ایجاد سیستم دو حزبی را که قدم اساسی در این طریق است گوشزد فرمودند. اکنون یک حزب تشکیل شده و فعالیت می‌کند. خوشبختانه مسئول فراکسیون این حزب در مجلس اعلام کرد که حزب آن‌ها مخالف دولت نیست و مرام و اصولی را که پذیرفته است دنبال می‌کند. اکنون نوبت تشکیل حزب دیگر است - منتهی از هم‌اکنون باید گفته شود که صحبت اقلیت و اکثریتی در کار نیست، بلکه این حزب هم اصول و قواعدی را قبول می‌کند و برای تحقق آن‌ها وارد فعالیت سیاسی و اجتماعی می‌شود».^۲

هیأت مؤسس حزب، دکتر منوچهر اقبال را به عنوان دبیر کل حزب برگزیدند که البته بعداً دبیر کلی را به دکتر کاسمی واگذار کردند.

در مرامنامه حزب آمده که حزب ملیون برای ترقی و تعالی ایران و نیکبختی و

۱. تربتی سنجابی، محمود، قربانیان باور و احزاب سیاسی ایران، بی‌جا، آسیا، ۱۳۷۵، ص ۲۴۷.
 ۲. سفری، محمدعلی، همان، ص ۲۷۱-۲۷۲.

سربلندی ایرانیان و تقویت نیروی معنوی و مادی ملت و تأمین عدالت اجتماعی و آزادی فردی، طبق قانون اساسی و براساس وحدت ملی و حکومت مشروطه سلطنتی، تأسیس شده و رسیدن به چنین خواسته‌هایی را از طریق اجرای مرامنامه حزبی میسر می‌داند.^۱

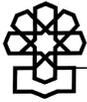
اوج فعالیت حزب ملیون به‌عنوان حزب اکثریت، نقطه فرود و اضمحلال آن نیز بود. در انتخابات دوره بیستم مجلس شورای ملی که در زمان صدارت منوچهر اقبال در تابستان ۱۳۳۹ انجام گرفت، اکثر افرادی که رأی آوردند از حزب دولتی ملیون بودند و این مسأله مورد اعتراض حزب مردم و احزاب دیگر شرکت‌کننده در انتخابات قرار گرفت. به‌دنبال شکایت مردم، شخصیت‌ها و نیروهای سیاسی مختلف و ابطال انتخابات و انحلال مجلس از طرف محمدرضا پهلوی، حزب ملیون نیز اعتبار خود را از دست داد. پس از انحلال مجلس، اقبال از صدارت و دبیر کلی حزب استعفا کرد و از صحنه سیاسی خارج شد. بعد از چندی «حزب نوین ایران» تشکیل شد حزب ملیون در این حزب ادغام شدند و اعضای آن به عضویت حزب ایران نوین درآمدند.^۲

گفتنی است که در این سال‌ها، فعالیت نهضت مقاومت ملی به‌دلیل دستگیری سران و فعالان نهضت و اختلافات درون سازمانی و پراکندگی نیروها دشوار شده و در واقع از شهریور ۱۳۳۶ تا هنگام تشکیل جبهه ملی دوم (تیر ۱۳۳۹)، سازمان نهضت مقاومت متلاشی شده بود و فعالیت نهضت منحصر به پخش اعلامیه‌هایی درباره افشای طرح‌ها و برنامه‌های استعماری رژیم و تشویق مردم به ادامه مبارزه بود.^۳

۱. ازغندی، سیدعلیرضا، همان، ص ۲۷۱.

۲. کدی، نیکی‌آر، همان، ص ۲۶۹.

۳. برگرفته از: نجاتی، غلامرضا، تاریخ سیاسی بیست و پنج ساله ایران (از کودتا تا انقلاب)، ج ۱، بی‌جا، مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، ۱۳۷۷، ص ۱۲۷.

کابینه‌های همزمان با دوره نوزدهم

در طول دوره نوزدهم مجلس شورای ملی فقط دو دولت، اداره امور کشور را به عهده داشتند که عبارتند از:

الف) کابینه حسین علاء (سومین کابینه)

با افتتاح و رسمیت یافتن دوره نوزدهم قانونگذاری، در تاریخ ۲۴ خرداد ۱۳۳۵ بر طبق سنن پارلمانی، علاء استعفای خود را به شاه تقدیم کرد و دوباره از طرف شاه مأمور تشکیل کابینه شد و روز ۲۶ خرداد ۱۳۳۵ هیأت دولت را به شاه و مجلس سنا معرفی کرد. در آخر خرداد ماه، علاء از هر دو مجلس - با اکثریت قوی - رأی اعتماد گرفت. مجلس شورای ملی با ۱۱۰ رأی موافق و دو مخالف (سیدجعفر بهبهانی و سیدشمس‌الدین قنات آبادی) و یک رأی ممتنع (ارسلان خلعتبری) دولت جدید را تأیید کرد.^۱

مهم‌ترین اقدامات و حوادث مقارن این دولت عبارتند از:^۲

۱. لایحه قانونی راجع به تأسیس دبستان‌های چهار کلاسه ملی و دبیرستان‌های غیردولتی به مجلسین مصوب ۹ خرداد ۱۳۳۵ شمسی.
۲. تصویب قانون تفکیک وزارت اقتصاد ملی به دو وزارتخانه بازرگانی و صنایع و معادن به پیشنهاد دولت مصوب ۱۰ بهمن ۱۳۳۴ شمسی.
۳. تقاضای هیأت دولت و تصویب قانون اجازه مشارکت دولت ایران در شرکت مالی بین‌المللی و اساسنامه شرکت مزبور از طرف مجلسین مصوب ۲۹ آبان ۱۳۳۵ شمسی.

۱. سفری، محمدعلی، قلم و سیاست، ج ۲، تهران، نامک، ۱۳۷۳، ص ۲۴۳.

۲. وزارت کشور، سیری در ۲۴ دوره قانونگذاری مجلس شورای ملی و دولت‌های همزمان با آن، نشریه ۶ دفتر انتخابات، آذر ۱۳۶۸، ص ۹۱.

۴. قانون راجع به اراضی دولت و شهرداری در شهر اصفهان به تقاضا و تصویب هیأت دولت مصوب ۶ مرداد ۱۳۳۵ شمسی.

۵. تقاضای هیأت دولت در مورد تصویب قانون الحاق ۱ تبصره به ماده دوم لایحه قانونی حذف دیوان دادرسی دارای مصوب ۲۰ آذر ۱۳۳۵ شمسی.

۶. امضای قرارداد فرهنگی میان دولت ایران و هند در دهلی نو مصوب ۱۰ آذر ۱۳۳۵ شمسی.

۷. امضای قرارداد بین دو دولت ایران و هند در مورد دفع ملخ دریایی مصوب ۲۸ اسفند ۱۳۳۵ شمسی.

۸. امضای موافقتنامه فرهنگی میان دو دولت ایران و یونان مصوب ۲۹ اسفند ۱۳۳۵ شمسی.

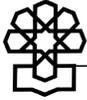
۹. امضای عهدنامه فرهنگی میان دو دولت ایران و لبنان در تهران مصوب ۲۵ مهر ۱۳۳۵ شمسی.

۱۰. امضای موافقتنامه حمل و نقل هوایی ایران و امریکا در تهران ۶ دی ۱۳۳۵ شمسی. اعلاء در تاریخ ۱۳۳۶/۱/۱۲ استعفا کرد.

ب) کابینه دکتر منوچهر اقبال (اولین کابینه)

پس از کنار گذاردن حسین علاء، منوچهر اقبال در ۱۵ فروردین ۱۳۳۶ از طرف محمدرضا پهلوی مأمور تشکیل کابینه شد. با انتصاب منوچهر اقبال به ریاست دولت، دیکتاتوری محمدرضا پهلوی به صورت رسمی شروع شد و اقبال در استقرار و تحکیم

۱. در کتاب محمدعلی سفری، همان، ص ۲۶۵، این تاریخ ۱۴ فروردین ذکر شده است.

این دیکتاتوری سهم قابل ملاحظه‌ای ایفا کرد. اقبال کابینه خود را در ۲۰ فروردین به محمدرضا پهلوی معرفی کرد.^۲

همان روز هیأت وزیران به مجلس نیز معرفی شد. دکتر اقبال درباره برنامه دولت گفت که سیاست خارجی ما همان است که بود. در سیاست داخلی هم برنامه اینجانب کار است و کار، یعنی اجرای سریع برنامه‌های تولیدی و عمرانی و تشویق مردم برای به کار انداختن سرمایه‌های خصوصی.^۳

در جلسه ۲۵ فروردین ماه، نمایندگان با اکثریت آرا ۱۱۰ رأی از ۱۱۴ نماینده حاضر، به دولت جدید رأی تمایل دادند.

دولت جدید، در اولین روز زمامداری، پس از سه سال حکومت نظامی در تهران، حکومت نظامی را ملغی کرد. البته قابل ذکر است که ساواک با قدرتی به مراتب بیشتر از حکومت نظامی استقرار یافت.

با نخست‌وزیری اقبال مرحله جدیدی [در روابط نخست‌وزیر و مجلس] آغاز شد. دکتر اقبال خود را آدمی نشان داد که کاملاً می‌تواند منویات شاه را اجرا کند. این سخن اقبال که «غلام جان نثار شاه است و فقط سیاست او را اجرا می‌کند»، از چشم مجلس پنهان نماند و واضح بود که نخست‌وزیر مملکت، دیگر خدمتگزار مجلس نیست. به هر حال، مجلس در برابر نشانه‌های قبضه قدرت به وسیله شاه [در دوران

۱. در کتاب محمدعلی سفری، همان، ص ۲۶۵ این تاریخ ۷ فروردین ذکر شده است.

۲. اداره کل آرشیو، اسناد و موزه دفتر رئیس‌جمهور، دولت‌های ایران از میرزا نصرالله خان مشیرالدوله تا میرحسین موسوی، تهران، ۱۳۷۹، ص ۲۷۵.

۳. سفری، محمدعلی، همان، ص ۲۶۵.

نخست‌وزیری اقبال] واکنش زیادی نشان نداد.^۱

پس از انجام تشریفات پارلمانی برای رأی اعتماد به دولت، شاه فرمان تشکیل «مجلس واحد» را صادر کرد.

بلافاصله جلسه کنگره با حضور نمایندگان دو مجلس تشکیل شد و مجلس واحد (کنگره) در روز ۲۶ اردیبهشت ۱۳۳۶ اصول مورد نظر شاه را به تصویب رساند.

عمده‌ترین اقدامات این دولت عبارتند از:^۲

۱. تشکیل احزاب سیاسی در کشور،

۲. تأسیس بانک مرکزی،

۳. تأسیس سازمان اطلاعات و امنیت کشور (ساواک)،

۴. تأسیس سازمان بازرسی شاهنشاهی،

۵. تصویب قانون جدول جدید حوزه‌های انتخابیه مجلس شورای ملی

۱۳۳۹/۳/۱۱ شمسی،

۶. عقد پیمان سنتو ۱۳۳۸ شمسی،

۷. ساختمان سد دز و آبیاری خوزستان،

۱. آوری، پیتر، همان، ص ۷۸.

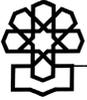
۲. برگرفته از منابع زیر:

- اداره کل آرشیو، اسناد و موزه دفتر رئیس‌جمهور، دولت‌های، ایران از میرزا نصرالله خان مشیرالدوله تا میرحسین موسوی، تهران، ۱۳۷۹، ص ۲۷۵.

- وزارت کشور، همان، ص ۹۳.

۳. اداره کل قوانین مجلس شورای ملی، فهرست تاریخی قوانین و مصوبات از دوره اول تا بیست و دوم قانونگذاری، ۱۳۵۱.

۴. سمیعی، احمد، سی و هفت سال، بی‌جا، شباوین، ۱۳۶۵، ص ۳۶-۴۰.

۸. گشایش راه آهن تهران - تبریز،

۹. رسیدن میزان استخراج نفت ایران به میزان بیش از ۳ میلیون تن در ماه.

با شروع انتخابات دوره بیستم در مرداد ۱۳۳۹، مبارزات انتخاباتی به بیش‌ترین حد خود رسید و بزرگ‌ترین اجتماعات حزبی در تهران انجام گرفت و در اکثر شهرستان‌ها نیز گروه‌های کثیری از طبقات مختلف و اصناف به‌عنوان اعتراض به کیفیت تشکیل اجتماعات و به راه انداختن تظاهرات، تقاضای انحلال جمعیت‌های فوق را داشتند.

در تهران نیز طرفداران جبهه ملی، دانشجویان و منفردین با تظاهرات و برگزاری میتینگ‌هایی خواستار ابطال انتخابات شدند.

سرانجام، تظاهرات مخالفت‌آمیز انتخاباتی در سراسر کشور، مقدمات سقوط دولت وقت را فراهم کرد و دکتر منوچهر اقبال پس از ۳ سال زمامداری، در ظاهر به‌دنبال عدم رضایت شاه از جریان انتخابات، روز ۶ شهریور ۱۳۳۹ استعفای دولت را به شاه تقدیم کرد.^۱

اوضاع اجتماعی و عملکرد مجلس نوزدهم

نوزدهمین دوره مجلس شورای ملی در ۱۰ خرداد ۱۳۳۵ با نطق شاه افتتاح شد و در جلسه بعد به سرعت اعتبارنامه ۱۲۳ نماینده به تصویب رسید.

براساس آیین‌نامه داخلی مجلس، به‌دنبال تصویب اعتبارنامه اکثریت نمایندگان،

۱. برگرفته از: مروارید، یونس، همان، ص ۶۰۲-۶۰۳.

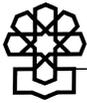
مجلس شورای ملی در ۲۰ خرداد ۱۳۳۵ رسمیت یافت و برای انتخاب رئیس مجلس رأی‌گیری به عمل آمد و رضا حکمت (سردار فاخر) با کسب ۱۰۸ رأی از ۱۱۳ رأی به ریاست مجلس برگزیده شد.

مجلس نوزدهم نسبت به مجلس هجدهم، (از نظر رژیم) به مراتب قابل قبول‌تر و دستچین‌تر بود. در این مجلس اکثر و کلا جوان بودند که بیش‌تر آن‌ها برای اولین بار وکیل شده‌اند. البته، وکلای تازه‌وارد هم، سابقه خدمت خانوادگی در طبقه حاکم را داشتند.

پس از رسمیت یافتن مجلس، علاء کابینه جدید خود را به مجلس معرفی کرد و مجلس با ۱۱۰ رأی موافق و دو مخالف (سیدجعفر بهبهانی و سیدشمس‌الدین قنات‌آبادی) و یک رأی ممتنع (ارسلان خلعتبری) دولت جدید را تأیید کرد.

اما حضور غلامحسین فروهر و عباسقلی گلشائیان در کابینه جدید علاء موجب بحث و جنجال در مجلس شد. هر دو این افراد سابقه طولانی در کار نفت داشتند. گلشائیان در کابینه ساعد با دفاع از قرارداد «گس - گلشائیان» معروف شد و غلامحسین فروهر در کابینه رزم‌آرا در دفاع و سپس پس گرفتن همین قرارداد در مجلس شانزدهم بلاگردان حکومت شد. از آن پس این دو در اذهان عمومی و از نظر ملیون با سابقه‌ای ناخوشایند شناخته شدند.

با تمام این اوصاف، گلشائیان در جلسه ۲۶ تیر ۱۳۳۵ لایحه درخواست اختیارات خود را به مجلس داد و در همان جلسه فوریت آن تصویب شد و متن لایحه نیز در جلسه ۳۱ تیر به تصویب رسید. به موجب این لایحه وزیر دادگستری اجازه یافت لوایحی را که نیاز دارد به جای مجلس از تصویب کمیسیون دادگستری بگذراند و به‌عنوان قانون به اجرا گذارد. در اجرای همین اختیارات، وی اداره ثبت اسناد را

به‌منظور اصلاح به مدت ۱۵ روز تعطیل کرد.

سپس گلشائیان درصدد اصلاحات دادگستری برآمد و روز ۱۷ شهریور جلسه کمیسیون مشترک دادگستری مجلسین با حضور گلشائیان تشکیل شد. درگیری میان گلشائیان و کمیسیون مشترک دادگستری مجلسین بالا گرفت. سپس گلشائیان از جلسه خارج شد و به محل اقامت شاه رفت و از کمیسیون به شاه شکایت کرد. شاه اعضای کمیسیون را احضار و به آن‌ها تکلیف کرد که با اصلاحات گلشائیان، مخالفت نکنند.

بنابراین در جلسه ۱۷ شهریور کمیسیون دادگستری مجلسین که سردار فاخر رئیس مجلس شورای ملی و تقی‌زاده رئیس مجلس سنا هم حضور داشتند، با فشار شاه تسلیم نظر گلشائیان شد و تغییر و تبدیل محل خدمت قضات را با رعایت اصل ۸۲ متمم قانون اساسی به وزیر دادگستری محول کرد.

پافشاری گلشائیان و برخورد او با قضات دیوان عالی کشور سبب شد که عده‌ای از قضات به‌عنوان اعتراض استعفا کردند و اختیارات او را شیخون به استقلال قوه قضائیه نام نهادند.

محمدعلی ممتاز رئیس دادگاه‌های استان در نامه مشروحو این اختیارات را مغایر قانون اساسی اعلام کرد و از شغل خود استعفا کرد.

واکنش گلشائیان در برابر این اعتراضات، این بود که با استفاده از اختیارات خود دیوان عالی کشور را منحل کند.^۱

در هر دو مجلس حملات شدیدی علیه دولت آغاز شد و حسین علاء برای جلوگیری از اختلاف بیش‌تر در جلسه ۲۱ مهر مجلس سنا حاضر شد و گزارش

۱. سفری، محمدعلی، قلم و سیاست (۲)، تهران، نامک، ۱۳۷۳، ص ۲۴۹.

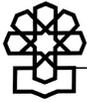

مفصلی از کارهای انجام شده دولت ارائه داد و در همین جلسه لایحه ایجاد سازمان امنیت کشور (ساواک) را تقدیم سنا کرد که این امر خود پایه‌گذار حوادث سهمگین بعدی در مملکت شد.

اما با وجود مخالفت‌هایی که در مجلس و مطبوعات با تأسیس این سازمان به عمل آمد، چون وجود آن برای استقرار رژیم ضروری بود، این لایحه به تصویب رسید و سازمان کار خود را آغاز کرد.

گازپیوروسکی در کتاب خود سازمان ساواک را این‌طور معرفی کرده است: «ساواک یک عامل بسیار بسیار مهم و مؤثر در چارچوب این دستگاه سرکوبگر بود، گرچه نفرات آن در آغاز عمدتاً از نیروهای مسلح و پلیس تشکیل می‌شدند ولی به زودی فرایند استخدامی مهمی را در پیش گرفت که آن را قادر ساخت افراد جدید خود را از میان فارغ‌التحصیلان دانشگاهی که میزان آن‌ها رو به ازدیاد می‌رفت برگزیند ... ساواک به‌صورت یک سازمان بسیار ددمنش باقی ماند... این کار را با شکنجه و کشتار پیوسته مخالفان شاه و ایجاد یک جو آکنده از ترس و به‌کارگیری ارباب در برابر مخالفان به پیش می‌راند. شمار کارکنان تمام‌وقت ساواک از حدود ۲۰۰۰-۳۴۰۰ نفر در اوایل دهه ۱۹۶۰ به ۷۰۰۰-۱۰۰۰۰ در اواخر دهه ۱۹۷۰ رسید. افزون بر این ساواک افراد بسیاری را برای خبرچینی و ارباب به‌طور نیمه‌وقت به استخدام در آورد که شاید شمار آن‌ها در اواخر دهه ۱۹۷۰، بیست تا سی هزار نفر بوده باشد...»^۱.
علاء گزارش کاملی از کارهای دولت در جلسه ۲۳ مهر به مجلس شورای ملی ارائه داد.

۱. جگازپیوروسکی، مارک، سیاست خارجی آمریکا و شاه، ترجمه جمشید زنگنه، تهران، رسا، ۱۳۷۱، ص ۳۱۴-۳۱۵.

در جلسه ۲۶ مهر مجلس شورای ملی، جعفر بهبهانی به‌شدت به سیاست داخلی دولت علاء حمله برد و گفت:

«وزیر دادگستری دادستان تهران را به این خاطر عوض کرد که زیر بار چند پرونده سلب مصونیت از چند نماینده مجلس نرفت. اما گلشائیان در همان جلسه جواب داد که تعویض وی به خاطر سوابق سیاسی او بوده و بعد گفت: ... اگر زنده ماندم تمام دادگستری را از وجود عوامل اخلاک‌پر پاک می‌نمایم...»^۱.

نورالدین امامی گفت: «دولت باید از تذکرات نمایندگان استقبال و قدردانی کند نه آن‌که ابر و باد مه و خورشید به جنبش در آیند و هر چه ناگفتنی است به نمایندگان مجلس بگویند...»^۲.

مسأله مهم دیگری که در ماه‌های پایانی سال ۱۳۳۵ اتفاق افتاد، ماجرای «دکترین آیزنهاور» و حمایت حزب ایران از آن بود.

حزب ایران در بهمن سال ۱۳۳۵ اعلامیه‌ای صادر کرد که موضوع آن پیام رئیس‌جمهوری آمریکا درباره اجرای قانون اساسی و متمم آن، اجرای اعلامیه حقوق بشر و متابعت از اصول پارلمانی و دموکراسی بود که حزب ایران آن را تأیید کرده بود.

تقریباً تمام جلسه ۱۴ بهمن مجلس شورای ملی به بحث درباره آن موضوع گذشت. در این جلسه تقاضا شد حزب ایران غیرقانونی اعلام شود. پروفیسور جمشید علم و دکتر بینا بیانات شدیدالحنی علیه حزب ایران و اللهیار صالح ایراد کردند.

در مجلس شورای ملی طرحی مبنی بر غیرقانونی شدن حزب ایران تهیه و در

۱. سفری، محمدعلی، همان، ص ۲۵۴.

۲. همان.

جلسه روز ۲۸ بهمن قرائت شد:

«ماده واحده - همان‌طور که حزب توده غیرقانونی اعلام گردید، چون حزب ایران نیز سابقاً همکاری معنوی با حزب مزبور داشت بیم آن می‌رود در هر زمان فعالیت تخریبی ضد امنیت مملکتی را تعقیب نماید. لذا غیرقانونی بودن حزب ایران نیز اعلام می‌شود...»^۱

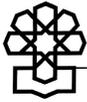
هنگام تعیین فوریت این طرح چند تن از نمایندگان به‌عنوان موافق و مخالف صحبت کردند و سپس فوریت طرح تصویب و به کمیسیون ارجاع داده شد.

در بهمن ۱۳۳۵، غلامحسین فروهر هنگام پاسخ دادن به سؤال قنات‌آبادی، وی را به باد تمسخر گرفت و در مجلس جنجال و هیاهو بر پا شد. قنات‌آبادی، فروهر را متهم کرده بود که ۲۰ میلیون از «بریجستون» رشوه گرفته است تا با انجام معاملات قند و شکر موافقت کند. به دلیل سنگین بودن اتهامات، طرحی داده شد که کمیته‌ای مرکب از ۷ نفر به این مسائل رسیدگی کند که دولت هم همین تقاضا را کرد و سرانجام، موضوع برای بررسی به کمیسیون عرایض مجلس ارجاع شد. ولی سردار فاخر اعلام کرد که باید کمیسیون خاص، مأمور تحقیق تشکیل شود. از جمله مسائل مطروحه در پایان سال ۱۳۳۵، می‌توان به موضوع گسترش محوطه کاخ بهارستان و احداث ساختمان جدید برای مجلس شورای ملی اشاره کرد.

روز ۱۴ فروردین ۱۳۳۶ اعلاء از نخست‌وزیری استعفا داد و به جای او دکتر اقبال مأمور تشکیل کابینه شد.

دکتر اقبال در ۲۰ فروردین ۱۳۳۶ کابینه خود را به مجلس معرفی کرد و درباره

۱. سفری، محمدعلی، همان، ص ۲۵۸-۲۵۹.

برنامه دولت سخن گفت. در همین جلسه نورالدین امامی در مورد مسأله تشکیل حزب گفت: «جناب آقای نخست‌وزیر، اکثریت دولت تشکیل می‌دهد ولی دولت حزب تشکیل نمی‌دهد. آیا حزب داریم. آیا این حزب هم آن اندازه قوی شد که در انتخابات موفق شده و اکثریت را تشکیل داده که حالا اقلیت تشکیل می‌شود. قدری بیش‌تر و دقیق‌تر به این گفته‌ها و نوشته‌ها و سم‌پاشی‌ها توجه داشته باشید».

در جلسه ۲۵ فروردین ۱۳۳۶، مجلس با ۱۱۰ رأی از ۱۱۴ نماینده حاضر به دولت دکتر اقبال رأی اعتماد داد.

پس از انجام تشریفات پارلمانی برای رأی اعتماد به دولت، شاه که اشتیاق فراوان به تشکیل «مجلس واحد» برای تغییراتی در قانون اساسی داشت، در ۹ اردیبهشت ۱۳۳۶ این فرمان را صادر کرد:

«با تأییدات خداوند متعال، ما محمدرضا پهلوی شاهنشاه ایران، نظر به مدلول اصل الحاقی به متمم قانون اساسی مصوب مجلس مؤسسان ۱۳۲۸ که تشکیل مجلس واحد را برای یک بار لازم دانسته بنا به پیشنهاد جناب دکتر منوچهر اقبال نخست‌وزیر امر و مقرر می‌داریم که وزارت کشور در تهیه مقدمات تشکیل مجلس واحد (کنگره) اقدام نماید».

بلافاصله جلسه کنگره با حضور نمایندگان دو مجلس به ریاست صدرااشراف (رئیس سنا) تشکیل شد و دکتر اقبال نامه‌ای برای تجدیدنظر در اصول قانون اساسی به مجلس واحد داد و یک کمیسیون ۲۴ نفری (هر مجلس ۱۲ نفر) انتخاب شد.

مجلس واحد (کنگره) روز ۲۶ اردیبهشت ۱۳۳۶ تشکیل شد. به‌موجب مصوبات این کنگره، تعداد وکلای مجلس از ۱۳۶ به ۲۰۰ نفر و مدت مجلس از ۲ سال به ۴ سال

افزایش یافت که دوره قبلی را هم شامل شد و بعد اصول دیگری که مورد نظر شاه بود به تصویب رسید و در پایان با حضور ۱۲۷ نماینده، گزارش کمیسیون با ۱۲۴ موافق، دو ممتنع و یک مخالف به تصویب رسید.

در جلسه ۲۲ اردیبهشت ۱۳۳۶ مجلس شورای ملی، دکتر اقبال لایحه تثبیت نرخ ارز را به دلیل اهمیتی که برای دولت داشت با قید سه فوریت تقدیم کرد. وکلای مجلس هم در همان جلسه آن را تصویب کردند.

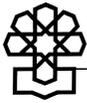
در ۷ مرداد ۱۳۳۶، مجلس قانون جدید نفت را تصویب کرد. این قانون ترتیب مشارکت شرکت ملی نفت ایران و شرکت‌های خارجی را در زمینه بهره‌برداری از ذخایر نفتی خارج از حوزه کنسرسیوم تعیین می‌کرد و براساس این قانون، شرکت سهامی نفت ایران و ایتالیا (سیریپ) تأسیس شد.^۱

در جلسه ۲۸ آذر ۱۳۳۶ مجلس شورای ملی، دکتر حسین پیرنیا، دولت را درباره سوء سیاست مالی و اقتصادی و افزایش قیمت نفت و بنزین استیضاح کرد و در نهایت، مجلسیان به استیضاح «رأی سکوت» و به دکتر اقبال رأی اعتماد دادند.^۲

در آبان ۱۳۳۷، دکتر اقبال دو لایحه جنجالی به مجلس تقدیم کرد. یکی مربوط به منع مداخله وزراء، نمایندگان مجلسین و کارکنان دولت در معاملات دولتی بود. این لایحه، افراد مزبور را از داشتن سهام در شرکت‌هایی که با دولت طرف معامله بودند یا قصد معامله داشتند، محروم می‌کرد. با تصویب این قانون در ۲ دی ماه ۱۳۳۷، عده‌ای از نمایندگان که از نظر امور تجاری مشمول آن می‌شدند، استعفا دادند. البته

۱. آوری، پیتر، همان، ص ۸۰-۸۱.

۲. مروارید، یونس، همان، ص ۵۸۵.

این قانون هم مثل بسیاری قوانین دیگر هرگز اجرا نشد.^۱

لایحه دوم که دارای ۹ ماده و ۲ تبصره بود، در دو مجلس موجب تشنجات فراوانی شد. این لایحه عنوان «قانون رسیدگی به دارایی وزرا و مأمورین» را داشت اما از همان اول به قانون «از کجا آورده‌ای؟» معروف شد. این قانون در ۱۹ اسفند ۱۳۳۷ به تصویب رسید. به موجب این قانون از کارمندان لشکری و کشوری خواسته شد تا منبع ثروت و درآمد خود را نشان دهند.

در ۲۳ اسفند ۱۳۳۷، دکتر اقبال به‌طور ناگهانی و غیرمنتظره، لایحه انتقال اختیارات سازمان برنامه به رئیس دولت را با قید دو فوریت به مجلس تقدیم کرد. فوریت اول تصویب شد، اما هنگام طرح فوریت دوم اعضای فراکسیون حزب مردم تالار جلسه علنی را ترک کردند و در مقابل اعضای فراکسیون حزب ملیون فریاد زدند. «رأی، رأی» و بالاخره فوریت دوم هم در همین جلسه تصویب شد و در جلسه ۲۶ بهمن ۱۳۳۷، این لایحه با اصلاحاتی تصویب شد.

در ۲۰ تیر ۱۳۳۸ شمسی مجلس شورای ملی اخذ ۷۲ میلیون دلار وام از بانک بین‌المللی ترمیم و توسعه را تصویب کرد.^۲

در پایان سال ۱۳۳۸، دکتر اقبال دو لایحه مهم بودجه سال ۱۳۳۹ و لایحه اصلاحات ارضی را به مجلس داد. لایحه بودجه در ۱۹ اسفند به تصویب رسید. البته فراکسیون حزب مردم به این لایحه رأی نداد و گرچه مالکین عمده با تصویب لایحه

۱. برگرفته از:

- سفری، محمدعلی، همان، ص ۲۸۶-۲۸۹.

- آوری، پیتر، همان، ص ۱۱۹.

۲. عاقلی، باقر، روزنامه تاریخ ایران، ج ۲، تهران، گفتار، ۱۳۷۲، ص ۱۰۰.

اصلاحات ارضی مخالف بودند؛ اما این لایحه نیز در ۲۴ اسفند به تصویب مجلس رسید.

از جمله قوانینی که در ماه‌های پایانی عمر مجلس دوره نوزدهم به تصویب رسید، عبارتند از: قانون تأسیس بانک رفاه کارگران، قانون بیمه‌های اجتماعی، قانون روابط مالک و مستأجر، قانون اجازه دریافت ۴۲ میلیون دلار وام از بانک بین‌المللی ترمیم و توسعه.

در آخرین جلسه دوره نوزدهم دکتر اقبال بیانات مشروحی ایراد کرد و ضمن تشکر از همکاری مجلس با دولت، در مورد انتخابات گفت:

«الحمدلله مملکت حزب دارد و امیدوارم هر دو حزب فعالیت کنند. انتخابات این مملکت صددرصد آزاد خواهد بود و من شخصاً مراقبت تام خواهم کرد که هیچ‌کس از مأمورین در این کار دخالت نکنند... آن‌ها که می‌گویند انتخابات آزاد نیست؛ تشریف بیاورند ما آزادی می‌دهیم شب پای صندوق بخوابند و مهر خود را بزنند و صبح هم مهر خود را باز کنند تا به این ترتیب جای هیچ نوع صحبتی برای هیچ‌کس نباشد...».

شاه نیز در سخنرانی ۱۵ خرداد ۱۳۳۹ خود اعلام کرد که انتخابات آینده کاملاً آزاد خواهد بود. اما به‌رغم وعده‌های شاه، انتخابات دوره بیستم تفاوتی با ادوار گذشته نداشت. فضاحت انتخابات تابستانی دوره بیستم به حدی بود که محمدرضا شاه به نادرستی آن اعتراف کرد و دستور متوقف کردن انتخابات را صادر کرد.^۱

مصوبات دوره نوزدهم^۱

در این دوره حدود ۶۱۱ فقره قانون در زمینه‌های مختلف به تصویب مجلس شورای ملی رسید که در این جا به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌کنیم.

۱. قانون اصلاح امور اجتماعی و عمرانی دهات مشتمل بر ۳۳ ماده مصوب ۲۶ تیر ۱۳۳۵ شمسی.

۲. قانون جلب و حمایت سرمایه‌های خارجی مصوب ۱۷ مهر ۱۳۳۵ شمسی.

۳. قانون مربوط به اجازه مشارکت دولت ایران در شرکت مالی بین‌المللی و پذیرفتن اساسنامه شرکت مزبور مصوب ۲۹ آبان ۱۳۳۵ شمسی.

۴. قانون مربوط به اصلاح ماده (۲) قانون استخدام کشوری مصوب ۱۶ بهمن ۱۳۳۵ شمسی.

۵. لایحه قانونی راجع به تشکیل دادگاه سیار مصوب ۳۰ بهمن ۱۳۳۵ شمسی.

۶. قانون مربوط به تشکیل سازمان اطلاعات و امنیت کشور مصوب ۲۳ اسفند ۱۳۳۵ شمسی.

۷. قانون اصلاح ماده (۱۳) قانون راجع به ورود و اقامت اتباع خارجه در ایران مصوب ۲۹ فروردین ۱۳۳۶ شمسی.

۸. قانونی که به موجب آن دوره اجلاسیه مجلس شورای ملی از ۲ سال به ۴

۱. برگرفته از:

- اداره کل قوانین مجلس، فهرست تاریخی قوانین و مصوبات از دوره اول تا بیست و دوم قانونگذاری، ۱۳۵۱، ص ۳۶۳-۴۷۹.

- ملکی، حسین (ح.م.زاوش)، دولت‌های ایران در عصر مشروطیت، تهران، اشاره، ۱۳۷۰، ص ۴۲۶.

۱. نجاتی، غلامرضا، همان، ص ۱۳۹-۱۴۰.

- سال و تعداد نمایندگان از ۱۳۶ نفر به ۲۰۰ نفر افزایش یافت. مصوب ۲۶ اردیبهشت ۱۳۳۶.
۹. لایحه قانونی راجع به اصلاح قانون تثبیت پشتوانه اسکناس مصوب ۲۸ اردیبهشت ۱۳۳۶.
۱۰. قانون عهدنامه مودت میان دو دولت ایران و اسپانی مصوب ۲۹ فروردین ۱۳۳۶.
۱۱. قانون مربوط به اجازه عضویت ایران در سازمان خواروبار و کشاورزی ملل متحد مصوب ۲۶ خرداد ۱۳۳۶.
۱۲. قانون قرارداد مربوط به ایجاد سازمان مشورتی دریانوردی میان دول مصوب ۳۰ خرداد ۱۳۳۶ شمسی.
۱۳. قانون جلب سرمایه‌های خصوصی کشورهای متحده امریکای شمالی مصوب ۲۰ تیر ۱۳۳۶ شمسی.
۱۴. قانون مربوط به تفحص و اکتشاف و استخراج نفت در سراسر کشور و فلات قاره مصوب ۲۰ تیر ۱۳۳۶.
۱۵. قانون تأسیس پلیس گمرک ایران مصوب ۵ مرداد ۱۳۳۶.
۱۶. قانون مربوط به موافقتنامه تفحص و اکتشاف و استخراج و بهره‌برداری نفت بین شرکت ملی نفت ایران و شرکت آجیب مینرآریا، مصوب ۲۴ مرداد ۱۳۳۶.
۱۷. قانون الحاق دولت ایران به پروتکل تحدید و تنظیم کشت خشخاش و تولید تجارت بین‌المللی و تجارت عمده مصرف تریاک مصوب ۱۴ آبان ۱۳۳۶ شمسی.
۱۸. قانون واگذاری امور بهره‌برداری به مردم مصوب ۶ اسفند ۱۳۳۶.

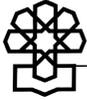
۱۹. موافقتنامه تفحص و اکتشاف و بهره‌برداری و فروش نفت میان شرکت ملی نفت ایران و شرکت سهامی پان آمریکن پترولیوم کور پوریشن مصوب ۱۸ اردیبهشت ۱۳۳۷.
۲۰. قانون منع شرکت کارمندان دولت و وکلای دو مجلس در معاملات دولتی مصوب ۲ دی ۱۳۳۷.
۲۱. قانون «از کجا آورده‌ای»؟ تحت (قانون مربوط به رسیدگی به دارایی وزرا و کارمندان دولت اعم از کشوری و لشکری و شهرداری‌ها و مؤسسات وابسته به آنها) مصوب ۱۹ اسفند ۱۳۳۷.
۲۲. قانون واگذاری معاملات ارزی به بانک ملی ایران مصوب ۲۴ اسفند ۱۳۳۶.
۲۳. قانون اجازه تأسیس شرکت واحد هواپیمایی ایران و شرکت هواپیمایی پارس مصوب ۲۴ فروردین ۱۳۳۸ شمسی.
۲۴. قانون تشکیل شوراهای کشاورزی مصوب ۱۳ خرداد ۱۳۳۸ شمسی.
۲۵. قانون تأسیس دانشکده افسری و شهربانی مصوب ۶ تیر ۱۳۳۸ شمسی.
۲۶. قانون اجازه افزایش سرمایه دولت ایران در صندوق بین‌المللی پول و بانک بین‌المللی ترمیم و توسعه مصوب ۱۱ آبان ۱۳۳۸ شمسی.
۲۷. قانون بیمه اجتماعی کارگران مصوب ۲۱ اردیبهشت ۱۳۳۹ شمسی.
۲۸. قانون اجازه تأسیس مؤسسه استاندارد ایران مصوب ۱۷ خرداد ۱۳۳۹ شمسی.
۲۹. قانون اصلاحات اراضی مصوب ۲۴ اسفند ۱۳۳۹ شمسی.

مباحث مطروحه درباره زنان و خانواده^۱

۱. «تجهیز ۶۸ باب مدرسه دخترانه»
- وزیر فرهنگ، جلسه ۵۳، ۱۳۳۵/۱۱/۲۳.
۲. «گزارش کمیسیون کار درباره عدم اشتغال زنان قبل و بعد از وضع حمل و عدم کار شبانه»
- مصوب جلسه ۹۹، ۱۳۳۶/۳/۲۶.
۳. «تصادف اتومبیل دختران دانش‌آموز هنگام اعزام به اردوی رامسر»
- علی‌اکبر بنیا، عمیدی نوری، جلسه ۱۰۷، ۱۳۳۶/۴/۱۳.
۴. «زنان در اداره پست و تلگراف»
- محمد شاهکار، جلسه ۱۶۲، ۱۳۳۶/۱۱/۱۰.
۵. «مطالبه زیان مادی و معنوی از طرف دخترانی که مورد تجاوز قرار گرفته باشند»
- محمد شاهکار، جلسه ۳۵۶، ۱۳۳۸/۹/۱۶.
۶. «موقعیت دختران و پسران محصل در خارج از کشور»
- ارسال خلعتبری، یزدانفر (معاون وزارت فرهنگ)، جلسه ۳۹۴، ۱۳۳۹/۱/۲۱.
۷. «تعداد دختران دانش‌آموز و مدارس حرفه‌ای دخترانه در سال ۱۳۳۹»
- یزدانفر (معاونت وزارت فرهنگ)، جلسه ۴۰۶، ۱۳۳۹/۲/۲۵.
۸. «عدم لزوم حجاب برای زنان و ورود زنان به جامعه برای کار و کوشش»
- نطق پیش از دستور سراج حجازی، جلسه ۱۵۳.

۱. مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، فهرست مباحث مطرح شده درباره زنان و: یاد، نشریه بنیاد تاریخ انقلاب اسلامی ایران، ش ۷۵، تهران، بهار ۱۳۸۴، ص ۲۲۰. در ۲۴ دوره مجلس شورای ملی، ۱۳۷۴، ص ۶۳.

منابع و مآخذ

۱. ملکی، حسین (ح.م. زاوش)، دولت‌های ایران در عصر مشروطیت، تهران، اشاره، ۱۳۷۰.
۲. مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، فهرست مباحث مطرح شده درباره زنان در ۲۴ دوره مجلس شورای ملی، ۱۳۷۴.
۳. یاد، نشریه بنیاد تاریخ انقلاب اسلامی ایران، ش ۷۵، تهران، بهار ۱۳۸۴.
۴. طالبی، امیر «انتخابات مجلس شورای ملی از ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷»، ایران فردا، ش ۲۴، اسفند ۱۳۷۴.
۵. ازغندی، سیدعلیرضا، تاریخ تحولات سیاسی و اجتماعی ایران (۱۳۲۰-۱۳۵۷)، تهران سمت، ۱۳۸۲.
۶. مروارید، یونس، نگاهی به ادوار مجالس قانونگذاری در دوران مشروطیت، تهران، اوحدی، ۱۳۷۷.
۷. آوری، پیتر، تاریخ معاصر ایران، ج ۳، ترجمه محمدرفعی مهرآبادی، تهران، عطائی، ۱۳۷۱.
۸. روزنامه راه مصدق، شنبه ۱۲ اسفند ۱۳۳۴.
۹. صورت مذاکرات مجلس شورای ملی، دوره نوزدهم.
۱۰. قهرمانی، فرهنگ، اسامی نمایندگان مجلس شورای ملی از آغاز مشروطیت تا دوره ۲۴ قانونگذاری، تهران، بی‌نا، ۱۳۵۶.
۱۱. پهلوی، محمدرضا، مأموریت برای وطنم، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۵.
۱۲. عاقلی، باقر «داستان احزاب سیاسی در ایران»، مجله یاد، شماره‌های ۵۳-۵۴ و ۵۵-۵۶، بهار و تابستان ۱۳۷۸.
۱۳. سفری، محمدعلی، قلم و سیاست (۲)، تهران، نامک، ۱۳۷۳.
۱۴. تربتی سنجابی، محمود، قربانیان باور و احزاب سیاسی ایران، بی‌جا، آسیا، ۱۳۷۵.
۱۵. کدی، نیکی‌آر، ریشه‌های انقلاب در ایران، ترجمه عبدالرحیم گواهی، تهران، قلم، ۱۳۷۷.
۱۶. وزارت کشور، سیری در ۲۴ دوره قانونگذاری مجلس شورای ملی و دولت‌های همزمان با آن، نشریه شماره ۶، دفتر انتخابات، آذر ۱۳۶۸.
۱۷. اداره کل آرشیو، اسناد و موزه دفتر رئیس‌جمهور، دولت‌های ایران از میرزا نصرالله‌خان، مشیرالدوله تا میرحسین موسوی، تهران، ۱۳۷۹.
۱۸. سمیعی، احمد، سی و هفت سال، بی‌جا، شباویز، ۱۳۶۵.

۱۹. اداره کل قوانین مجلس شورای ملی، فهرست تاریخی قوانین و مصوبات از دوره اول تا بیست و دوم قانونگذاری، ۱۳۵۱.
۲۰. ج. گازیوروسکی، مارک، سیاست خارجی امریکا و شاه، ترجمه جمشید زنگنه، تهران، رسا، ۱۳۷۱.
۲۱. نجاتی، غلامرضا، تاریخ سیاسی بیست و پنج ساله ایران (از کودتا تا انقلاب)، ج اول، بی‌جا، مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، ۱۳۷۷.

شناسنامه گزارش

شماره مسلسل: ۷۹۱۸

عنوان گزارش: آشنایی با تاریخ مجالس قانونگذاری در ایران (دوره نوزدهم - ۱۰ خرداد ۱۳۳۵ - ۲۹ خرداد ۱۳۳۹ شمسی)

Report Title: An Introduction of History of the Legislative Assembly In Iran (Nineteenth Parliament – 1956 – 1960)

نام دفتر: گروه مطالعات بنیادین حکومتی

تهیه و تدوین: فاطمه مسعودی

ناظر علمی: سیدیونس ادیانی

متقاضی: معاونت پژوهشی

ویراستار ادبی: طاهره صفدری

واژه‌های کلیدی و معادل انگلیسی آنها: _____

منابع و مآخذ تهیه گزارش:

در انتهای گزارش درج شده است.